О.Г. Стегній,
д-р соціол. наук

O.G. Stegnii,
Doctor of Sociol. Sci.

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ПРОФІЛЬ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ[1]

Abstract. The main results of the first stage of the Ukrainian part of the international research project "Europeization or securitization of "strangers"? Estimation of the European approach to the formation of partner relations with the East Europe" are presented by the materials of the national representative poll among Ukraine's population in October of 2008.

Характеристика проблематики дослідження

Ця публікація підготовлена в рамках міжнародного дослідницького проекту "Європеїзація чи сек'юритизація "сторонніх"? Оцінка європейського підходу до побудови партнерських відносин зі Східною Європою". Мета проекту – дослідити ефективність європейського підходу до побудови партнерських відносин Європейського Союзу зі Східною Європою в контексті зростаючої напруженості між двома конкуруючими концепціями в рамках Європейської політки сусідства (ЄПС) – європеїзації та сек'юритизації. Хоча європеїзація, як підхід м'якої дії, здається кращим інструментом побудови збалансованого партнерства з країнами Східної Європи, будучи пов'язаним з більш широким процесом модернізації та демократизації[2], аргументованість цього підходу поступово змінюється під впливом концепції сек'юритизації, яка висуває на перше місце безпосередній інтерес до безпеки відносно нових кордонів на противагу довготривалому поширенню демократії та "спільних цінностей". Існуюча концептуальна напруженість ЄПС може не тільки вплинути на успішність її імплементації, але і загальмувати розвиток конструктивного діалогу з "аутсайдерами" – Росією, Білоруссю, Україною і Молдовою зокрема, і таким чином створює небезпеку для майбутнього досягнення співробітництва і стабільності в більш широкому сусідстві. Основні запитання, на які має дати відповідь дослідження, є такими:

- Яким чином європеїзація і сек'юритизація визначаються в основних офіційних документах ЄПС?

[1] Публікація виконана в рамках міжнародного наукового проекту, який фінансується Радою економічних і соціальних досліджень (Велика Британія), грант RES-061-25-0001, під керівництвом доктора О. Користелевої (Університет Аберістуіт, Уельс, Велика Британія).

[2] *Grabbe H.* The EU's Transformative Power: Europeazation through Conditionality in Central and Eastern Europe. New York: Palgrave Macmillan, 2006.

- Чи існує зростаюча напруженість між цілями і способами їх досягнення в цьому дискурсі?
- До якої межі ці роздуми відповідають тому, що підходить країнам Східної Європи?
- Які наслідки може мати напруженість для досягнення стабільності, безпеки і добробуту в розширеній Європі?

Ступінь наукової розробки

Дискурс європеїзації – процесу поширення європейських цінностей, норм і зразків поведінки – на початковій стадії з'явився в інтеграційному підході ЄС, який у 2004 р. знайшов своє втілення в збільшенні членів Союзу за рахунок нових десяти країн, вісім з яких були в минулому комуністичними менш ніж одне покоління тому. "Повернення до Європи" викликало в цих країнах очікувану ейфорію, європеїзація вважалася двостороннім рухом, за допомогою якого обидві сторони – Захід і Центральна Європа – набували досвіду обміну своїми власними цінностями, культурними традиціями і "способом створення речей"[3].

Однак, курс на розширення нормативного значення європеїзації скоро був замінений на "ЄС-изацію" – під якою розумівся процес зростаючих вимог ЄС щодо адоптації юридичних норм, інституціональних моделей і політики від країн-кандидатів. У результаті, дебати науковців щодо європеїзації були замінені аналізом "підгонки" та "скачування" європейських інституціональних переваг для майбутніх кандидатів на вступ до ЄС[4] та до обмеженого простору наслідків "ЄС-изації" для розширеної Європи.

У 2002 р. ЄС почав розробляти ЄПС з метою уникнення нових ліній розмежування як реагування на виклики безпеці, що виникли внаслідок новоутворених кордонів. Початкові пропозиції для підходу побудови партнерства виявили важливість спільних європейських цінностей як базис для майбутніх відносин з усіма сусідніми країнами (Стратегія безпеки 2003). Ніколи до того ЄС не робив такого сильного акценту на важливості політичних цінностей як умови для майбутнього співробітництва з її сусідами без пропозиції перспективи скорого приєднання (вступу)[5]. Початковий дискурс європеїзації як "напрямку мислення", здається, був знову відновлений для визначення пріоритетів нормативних аспектів побудови партнерства.

[3] *Featherstone K.* Introduction: In the Name of "Europe" // Featherstone K., Radaelli C.M. (eds.) The Politics of Europeazation. - Oxford University Press, 2003. – P. 3–26.

[4] *Simon J. Bulmer & Claudio M. Radaelli.* The Europeazation of National Policy? – Queen's University of Belfast, 2004; *Kerry E. Howell.* Developing Conceptualizations of Europeanization: Synthesizing Methodological Approaches. – Queen's University of Belfast, 2004.

[5] "Політичні цінності", згідно з визначенням ЄС, є тими цінностями, які зазвичай пов'язуються з Копенгагенськими критеріями, розробленими у 2004 р.

Це відновлення особливо є характерним для перших етапів розробки ЄПС. В офіційних документах Європейської комісії того періоду перераховується довільна кількість європейських цінностей під чітким заголовком "Прихильність до спільних цінностей", що включало демократію, верховенство закону, права людини і фундаментальні свободи. Цей перелік цінностей мав стати фундаментом розбудови майбутнього партнерства з сусідніми країнами. Акцент на ліберальних цінностях аналогічним чином був сильним у першій доповіді по країнах ЄПС (2004–2005 рр.), яка містила два доволі великих розділи щодо демократії і верховенства закону, а також прав людини і фундаментальних свобод. Однак з розвитком Плану дій ЄПС у нормативній риториці ЄС почали превалювати більш традиційні аспекти безпеки, динаміка яких достатньо відображена у вступній частині. Згодом більшість планів дій ЄПС для окремих країн[6] виявили потребу нормативних акцентів ранніх документів ЄПС. Стало очевидним, що ЄС почав надавати пріоритет традиційним загрозам безпеці, які виправдано розглядалися як досягнення швидкого результату для нестабільного сусідства[7] протягом довготривалої прихильності щодо нормативного підходу.

Аспекти нормативний і безпеки стали частиною ЄПС з більшим акцентом на "цінностях, що поділяються" як тривалої стратегії для безпеки, миру і стабільності. Проте вороже сприймання сусідів як "заднього двору Європи", які зацікавлені у конфлікті й насильстві, послаблює країни, в яких мають місце високий рівень злочинності, дисфункціональні спільноти або скорочується чисельність населення. Такий підхід не допоміг побудувати партнерство, а натомість збільшив хворобливі відчуття і запропонував заходи, які більше відштовхують, ніж об'єднують ЄС з його сусідами.

Очевидна напруженість між двома конкуруючими дискурсами не тільки призводить до плутанини і невизначеності, але й також хвилює ЄС щодо засобів побудови партнерства. Такий стан речей затримує також розвиток конструктивного діалогу із "сторонніми країнами", які часто мають своє відмінне розуміння цінностей і використовують інакші тактики досягнення кращого співробітництва. Відсутність узгодженої позиції щодо стратегії і цілей по той бік кордону однозначно гальмує перемовини щодо поєднання напрямів мислення, вироблення рішень та спричиняє послаблення здатності ЄС виглядати більш "підходящим напрямом" у справі з нестабільними сусідами.

Таким чином, ЄПС виникла для досягнення безумовно схвальної мети – об'єднання Європи шляхом досягнення стабільності, безпеки і добробуту на всьому Європейському континенті. Тим не менш, засоби, які використовує або збирається використовувати ЄС, є двоякими, суперечливими і значною мірою зосереджені на інтересах ЄС та віддзеркалюють зростаюче напруження між двома конкуруючими дискурсами всередині ЄПС – європеїзацією проти сек'юритизацією. Зростаюча

[6] Плани дій ЄПС були узгоджені з такими країнами, як: Молдова, Україна, Марокко, Йорданія і Туніс.
[7] Всі політичні режими в Східній Європі класифікувались як "неправильні" або "авторитарні".

сек'юритизація плану заходів сусідства може не тільки спростовувати в цілому призначення ЄПС, але й також заважати прогресу демократизації і модернізації країн поза кордонами ЄС.

Більшість наукової літератури з проблематики ЄПС головним чином розглядають роль спільних цінностей всередині ЄС або в контексті визначення особливостей зовнішньої політики ЄС. Обмежена увага також приділялася труднощам соціалізації нових сусідів або адаптації спільного нормативного дискурсу щодо імплементації ЄПС. Окремі дослідники аналізують нові політичні кордони і зростання стурбованості щодо появи "сторонніх" країн у розширеній Європі. Більш широко дискутуються проблеми традиційних загроз і питань, що постають внаслідок виникнення нових кордонів і стосуються безпеки ЄС (міграція, торгівля людьми, тероризм тощо). Однак ніхто з дослідників не розглядає власне сутність ЄПС та її когнітивну і практичну ефективність: чи існує достатній аналітичний зв'язок між декларованими цілями ЄПС (переважно нормативними) та дієздатними засобами (здебільшого орієнтованими на безпеку); чи достатньо узгоджується ця політика з витратами на потреби "сторонніх" країн; і чи майбутня сек'юритизація сусідства ЄС є придатною для досягнення довготривалої стабільності і добробуту по той бік кордону.

Іншими словами, проект сфокусований на такі існуючі прогалини: 1) концептуалізація панівного/зміненого дискурсів всередині ЄПС та їх придатність для досягнення стабільного партнерства з країнами Східної Європи; 2) аналіз зростаючого напруження між цілями і засобами конкуруючих дискурсів всередині ЄПС, яке в разі недостатнього виявлення може призвести до перебудови заходів на задоволення потреб, зміщених у бік ЄС, за рахунок інтересів партнерства, і нарешті 3) визначення існуючого стану і точок зближення ЄПС із зовнішньою політикою країн Східної Європи – ставлення чи підхід до побудови партнерства мають бути спроможні забезпечити досягнення початкових намічених цілей. Тому наше дослідження є своєчасним і необхідним для заповнення прогалини в науковій літературі, а також з огляду на зростаюче напруження між риторикою і потребами ЄС та його сусідів у Східній Європі.

Цілі дослідження

1. Розглянути концептуальну риторику ("цілі") побудови партнерства між ЄС і Східною Європою: з'ясувати, як домінуючі концептуальні дискурси визначаються в офіційних документах ЄПС і відповідно – в документах зовнішньої політики країн Східної Європи. Це важливо для точного знаходження, в чому (в яких аспектах) і чому сталося поступова зміна сек'юритизації в напрямі європеїзації і які наслідки це може мати для майбутнього ЄПС.

2. З'ясувати сучасний стан і точки зближення дискурсів ЄС з відповідними в Східній Європі, щоб оцінити, наскільки є реальним досягнення спільної системи поглядів на побудову партнерства.

3. Виявити, які практичні стратегії ("способи") використовувались ЄС і країнами Східної Європи в побудові партнерства і чи ці способи адекватним чином відображають початкові "цілі" ЄПС та відповідних документів зовнішньої політики країн Східної Європи.

4. З'ясувати ступінь напруженості між "цілями" та "способами" домінуючих дискурсів в рамках ЄПС – європеїзації проти сек'юритизації – та зрозуміти, чи конкуруючі політичні лінії, стратегії та інтереси сторін залучені належним чином для об'єднання з метою сприяння стабільному партнерству.

5. Дослідити, як наявна напруженість між декларованими цілями і способами конкуруючих дискурсів може торкатися перспективи побудови партнерства між ЄС та Східної Європи. Згідно з Оле Ваевером (O.Waever), завжди є одна ціль для десек'юритизації – та, що міняються проблеми поза режимом критичних ситуацій і в нормальному переговорному процесі політичної сфери[8]. Якщо ЄПС насправді створена для сек'юритизації короткотривалих політичних відносин країн-членів з перспективою довготривалих зобов'язань щодо модернізації і демократизації нестабільного сусідства, вона має стати необхідною для реконструкції програми дій з європеїзації як основа для побудови легітимних і стабільних відносин у розширеній Європі.

План дослідження і методологія

Проект має на меті зробити істотний внесок у наукове розуміння природи і ефективності ЄПС на прикладі трьох пострадянських країн: України, Росії та Білорусі. Недостатні знання щодо цієї політики можуть призвести до спорудження нової "Берлінської стіни" між ЄС та "сторонніми" країнами, із згубними наслідками для стабільності й безпеки цілої Європи. Важливо на цій стадії зрозуміти, які наслідки зростаючої сек'юрітизації ЄПС можуть мати місце для ефективної політики імплементації та чи в достатній мірі ЄПС звертає увагу на потреби й інтереси всіх зацікавлених сторін.

Враховуючи комплексність предмета дослідження, аналізувалися дискурс еліти та громадської думки України, Росії та Білорусі з використанням таких методів, як контент-аналіз офіційних документів; загальнонаціональні репрезентативні масові опитування; шкільні есе про Європу та фокус-групові дискусії.

Дана стаття містить основні результати першого етапу української частини проекту – загальнонаціонального опитування 1200 респондентів, які за своєю соціально-демографічною характеристикою репрезентують доросле населення України. Польовий етап збору первинної соціологічної інформації здійснив Центр соціальних та маркетингових досліджень СОЦИС у жовтні 2008 р.

[8] Див.: *Waever O.* The Constellation of Securities in Europe" // Ersel Aydinli & James N. Rosenau (eds.) Globalization, Security, and the Nation-State: Paradigms In Transition (Suny Series in Global Politics). – New York: State University of New York Press, 2005. – P. 151–174.

Основні результати

Рівень поінформованості учасників опитування щодо Європейського Союзу і НАТО можна визначити як проміжний між недостатнім та достатнім, а відносно СНД цей показник виявився більш високим. При цьому опитуванням установлено, що чим вищий освітній рівень респондентів, тим вища їх інформованість про названі міжнародні європейські утворення, а також зацікавленість міжнародними відносинами України.

Найбільший інтерес респонденти виявляють до україно-російських відносин, а найменше – до перебігу подій в Європейському Союзі. У цьому є своя логіка, оскільки від відносин з Росією багато в чому залежить забезпечення енергоносіями українських споживачів. А оскільки Україна все ще не є членом ЄС, то й справи в ньому поки менш цікавлять пересічних громадян.

На ступінь інтересу учасників опитування до європейської політики і відносин України в пострадянському просторі суттєво впливають вік респондентів і географія їх проживання. Так, опитані пенсіонери, а також жителі Сходу країни демонструють мінімальний інтерес до європейської політики і, навпаки, виявлять більш глибоку зацікавленість відносинами України в рамках СНД, особливо – україно-російськими відносинами. У свою чергу, молодь до 30 років і мешканці Заходу країни менше за інших учасників опитування виявили інтерес саме до відносин України з пострадянськими країнами. Подібний результат значною мірою пояснюється феноменом політичної географії голосування за Президента і парламент останнього десятиріччя, достатньо чітким розподілом виборців на "західників" та "слов'янофілів". Варто також врахувати, що електорат з числа пенсіонерів вже традиційно підтримує просхідний вектор зовнішньої політики України і зміцнення відносин з колишніми радянськими республіками в рамках СНД.

З широкого переліку країн, перелічених у картці, респонденти достатньо чітко визначили ті з них, які є європейськими за своїм географічним розташуванням. Тут безумовними лідерами за частотою згадування виявились три промислово розвинені країни – члени ЄС: Німеччина, Велика Британія та Італія, які назвала переважна більшість респондентів. Поруч із цим, без малого кожний п'ятий респондент (17%) не зміг назвати жодної країни – члена ЄС із запропонованого змішаного списку, в якому були представлені як окремі країни ЄС, так і країни, які не входять до цього Союзу.

У масовій свідомості пересічних українців сформувалося достатньо усталене уявлення про Європейський Союз як економічну і політичну асоціацію країн Європи з особливим акцентом на економічній складовій. Щоправда, світова економічна криза також має свої негативні наслідки і для економіки об'єднаної Європи, проте і в цій ситуації привабливість рівня добробуту населення ЄС для наших громадян не залишає сумніву.

Таблиця 1

Асоціації респондентів щодо ЄС, НАТО та СНД, % до всіх*

Асоціативний ряд	ЄС	НАТО	СНД
Стабільність	32,7	5,3	20,1
Економічний процвітання	42,6	2,2	11,8
Демократія	22,3	3,8	8,8
Соціальний захист	15,8	2,3	10,3
Свобода пересування, навчатися, працювати	29,0	1,2	11,3
Високий матеріальний добробут	25,4	2,2	2,0
Політичний союз	15,2	21,3	30,6
Військовий союз	1,4	78,8	2,8
Недоступність, жорсткий контроль зовнішніх кордонів	2,7	11,3	6,2
Бюрократія	2,3	1,3	20,2
Втрата національної ідентичності	6,1	6,3	7,7
Державна безпека	6,3	20,0	10,9
Не змогли відповісти	12,3	10,1	19,0

* У табл. 1 сума відсотків у стовпчиках перевищує сто, оскільки респонденти мали змогу обрати до трьох варіантів відповідей.

Порівняльний аналіз цінностей, притаманних ЄС та Україні, вказує на існування феномену "соціокультурного розриву". Цінності, котрі найбільш притаманні для ЄС, у цілому не збігаються з такими у випадку нашої країни. Якщо для ЄС це економічні цінності, законність і демократія, то для України терпимість, миролюбність і конфесійна толерантність. Зафіксований феномен об'єктивно ускладнює входження в європейський соціокультурний простір. Крім того, значна частина респондентів (понад 22%) так і не змогла назвати цінності, які більшою мірою властиві нашій країні. Цей результат дозволяє говорити, що далеко не у всіх українців сформульовані іміджеві уявлення про власну країну, а масова свідомість відчуває вплив перманентної соціально-економічної та політичної нестабільності, яка охопила практично всі основні сфери життєдіяльності. Тому запропонований перелік цінностей виявився, як не парадоксально, малочутливим для відповіді на запитання: "В якій країні ми живемо?".

У сучасному дискурсі домінують такі актуальні теми, як "інтернаціоналізація", "глобалізація", "світовий ринок". У суспільних дебатах у Східній та Західній Європі набувають, як ніколи, великого значення міжнародні координати та орієнтації суспільства і політики. При цьому забувається той факт, що зазначена орієнтація в обох частинах Європи є поглядом, насамперед, політичної еліти. Дім, в якому населення відчуває себе затишно і в якому добре орієнтується, значною мірою залиша-

ється саме внутрішнім простором. Цей висновок ілюструють і результати цього дослідження, де приналежність до свого населеного пункту (міста, села) і країни є домінуючим простором соціального досвіду, орієнтації та емоційного зв'язку.

Відносини між ЄС і його сусідами респонденти оцінили як, скоріше, добрі. Відносини Союзу з Україною оцінено дещо негативніше, але ближче до позиції "скоріше добрі", ніж до позиції "скоріше погані".

З усіх запропонованих в анкеті країн найбільшу вірогідність вступу до ЄС, з точки зору учасників опитування, мають Швейцарія і Ліхтенштейн. Можна припустити, що респонденти взяли до уваги високий соціально-економічний рівень цих держав Західної Європи. У свою чергу, серед колишніх республік найбільш високо респонденти оцінили шанси на вступ до ЄС таких країн, як Україна та Грузія.

Більшість респондентів, скоріше, погоджуються з двома лініями стратегії розвитку відносин ЄС з потенціальними новими членами, які були названі в анкеті. Фактично однаково учасники опитування підтримують лінію ЄС на заохочення інших країн до приєднання в майбутньому без форсування цього процесу, як і лінію відмови ЄС від прийняття нових країн з пропонуванням натомість розвитку з ними інших форм співпраці.

Переважна більшість респондентів (80%) нічого не чули про Європейську політику сусідства (ЄПС). Тому ставлення цієї категорії опитаних до основних цілей цієї політики, її збалансованість між інтересами ЄС і країнами, що включені у сферу ЄПС, ґрунтуються на інтуїтивному сприйманні самої назви політики сусідства, а не на фактологічних знаннях.

Серед усіх учасників опитування більшість вважає що основними цілями ЄПС є підвищення власної безпеки Європейського Союзу, підготовка сусідів для входження в ЄС, розвиток/об'єднання європейської культури і поширення культури ЄС серед країн-сусідів.

Опитування фіксує існування певної асиметричності відповідності ЄПС інтересам Європейського Союзу і країн, включених у сферу цієї політики. На думку респондентів, ЄПС, насамперед, відповідає інтересам урядів і громадян самого Європейського Союзу і меншим чином – інтересам урядів та громадян країн, які включені в сферу цієї політики. Третина учасників відмічають відповідність ЄПС інтересам українського уряду і лише чверть – інтересам громадян України.

Підтвердженням певної асиметричності інтересів ЄС і країн-сусідів є думка респондентів про те, що політика Євросоюзу по відношенню до сусідніх країн визначається "правилами гри", які пропонуються ним самим. Тому ця політика основана, в першу чергу, на цінностях, політичних і економічних інтересах, на зміцненні безпеки країн ЄС.

Найбільш пріоритетними напрямами співробітництва Європейського Союзу з сусідніми країнами респонденти вважають економічний розвиток і торгівлю, на другій позиції – енергетику, а на третій – регулювання міграції і боротьбу з тероризмом. Про зникнення психології реципієнтів у ставленні до ЄС свідчить той факт, що мінімальна кількість учасників опитування, включно з респондентами з низьким

рівнем освіти і пенсіонерами, відмітили пріоритетність таких напрямів співробітництва, як підвищення добробуту і гуманітарна допомога. На окрему увагу заслуговує другорядність серед пріоритетних напрямів співпраці такої складової, як переговори щодо вступу до Європейського Союзу.

З точки зору переважної більшості учасників опитування, Європейський Союз вважає Україну дружньою країною, а не загрозою стабільності і безпеці Європейського континенту чи своїм ворогом. Як вважають респонденти, ЄС бачить Україну миролюбною, духовною, незалежною, відкритою, дружньою та важливою для Європи. Серед негативних характеристик респонденти відмічають відсталість, слабкість і відсутність верховенства закону, що корелює з образом другорядної країни.

Сучасні відносини між Європейським Союзом і Україною, на думку більш як половини респондентів, насамперед, ґрунтуються на інтересах Євросоюзу. На рівноправність і взаємовигідність цих відносин вказало значно менше учасників опитування. Відмічене респондентами зміщення балансу інтересів у відносинах ЄС – Україна позначається на характері сучасних тенденцій у розвитку цих відносин. Дещо більше половини вказують на відсутність будь-яких змін, тоді як покращання відносин фіксує менше однієї п'ятої, а їх погіршення – майже кожний десятий респондент.

Зацікавленість Євросоюзу в розвитку більш тісних відносин з Україною респонденти пояснюють, передусім, його намірами використовувати сировинні і людські ресурси країни, а не бажанням інвестувати в українську економіку і тим самим сприяти її розвитку.

План дій у взаєминах між ЄС і Україною виявився фактично невідомим переважній більшості учасників опитування. Серед конкретних пропозицій ЄС стосовно цього плану менш як по десять відсотків респондентів згадують такі напрями: гармонізацію українського законодавства з правовими нормами Євросоюзу; активізацію поточних реформ в економічній сфері; розвиток економічного співробітництва, торгівлі; спрощення процедури отримання візи і перетинання кордону країн Євросоюзу; урегулювання питань, пов'язаних зі вступом України до ЄС і НАТО.

Характеризуючи сучасний рівень розвитку відносин між Європейським Союзом і Україною, половина респондентів відмічають неефективність цих відносин, оскільки більше розмов, ніж конкретних дій. Серед різних типів співробітництва, які сьогодні розвиваються між ЄС і Україною, респонденти частіше всього називають торгівельне співробітництво.

Учасники опитування схильні вважати, що Україні є чому повчитися у країн ЄС в усіх питаннях, перерахованих в анкеті, але особливо – ринковій економіці і системі соціального захисту, тобто тим цінностям, які, на думку самих респондентів, є найбільш визначальними для Євросоюзу. При цьому на характер відповідей суттєво впливає макрорегіон проживання – у повній відповідності до розподілу електоральних настроїв на карті України: опитані мешканці Заходу і Центру більшою мірою, ніж Сходу і Півдня, згодні з тим, що нашій країні є чому повчитися у країн ЄС у питаннях політичної демократії і державної безпеки.

У табл. 2 результати подано в балах за чотирибальною шкалою, де один бал означає повну згоду респондента, а чотири, навпаки, – повну незгоду. Наведені дані ілюструють загальну тенденцію: зміщення відповідей по кожному питанню до перших двох позицій шкали, тобто загальну схильність респондентів до думки, що нашій країні є чому повчитися у країн ЄС по всіх наведених у таблиці аспектах суспільного життя.

Таблиця 2

В яких питаннях Україні є чому повчитися у країн ЄС, бали

Є чому повчитися в питаннях:	Ступінь погодження, шкала 1–4 бали				
	Макрорегіон проживання				В ЦІЛОМУ
	Центр	Захід	Схід	Південь	
Політичної демократії	1,34	1,40	1,59	1,59	1,48
Ринкової економіки	1,33	1,38	1,46	1,51	1,41
Державної безпеки	1,39	1,44	1,68	1,64	1,54
Культурного різноманіття	1,74	1,89	1,97	1,96	1,89
Релігійної терпимості	1,91	2,07	2,04	2,09	2,02
Соціальної захищеності	1,36	1,41	1,48	1,53	1,44

Опитування зафіксувало відсутність консолідованої думки щодо доцільності оформлення членства України в ЄС. Розвиток рівноправних партнерських відносин з ЄС без перспективи входження на загальних умовах має дещо більшу підтримку, ніж входження в Євросоюз на його умовах і виконанні правил і норм. Вагоме значення в оцінці відносин України з ЄС у подальшому може мати позиція третини респондентів, які на момент опитування не змогли визначитися з відповіддю.

Відсутність консолідованого ставлення населення до членства України в ЄС пояснюється тим, що громадська думка доволі неоднозначно сприймає паритет інтересів під час оформлення такого членства. Зокрема, менше третини респондентів вважає, що вступ України в ЄС буде взаємовигідним. Водночас, більше половини учасників опитування вказують на зміщення інтересів або в бік ЄС, або в бік України. Не варто також знімати з розрахунків вплив на масову свідомість українців у цьому питанні існуючих соціально-економічних проблем нових членів ЄС зі Східної Європи. Якщо Польща і Словаччина мають такі проблеми, то в разі вступу до ЄС у нашій країні можуть виникнути ще більш гострі проблеми "акліматизації".

Незважаючи на примарність і маловирогідність вступу України в ЄС ближчим часом, такий крок схвалює не набагато більше половини опитаних громадян. На ставленні до факту оформлення членства в ЄС, як зазвичай, суттєво впливають вік, рівень освіти і макрорегіон проживання респондентів. Так, прихильники оформлення членства України в ЄС найчастіше представлені серед молоді до 30 років, дипломованих спеціалістів з вищою освітою і жителів Західного макрорегіону. Кількість противників оформлення такого членства сконцентрована серед респондентів пен-

сійного віку, осіб з початковою і неповною середньою освітою, а також мешканців Сходу і Півдня країни.

Прихильники оформлення членства в ЄС вбачають для себе як громадян України, в першу чергу, такі нові преференції, як можливість вільного пересування країнами Євросоюзу і легальне працевлаштування в цих країнах. Мотивація противників вступу в ЄС зводиться, передусім, до двох положень: Україна не зможе стати рівноправним партнером з іншими країнами Союзу і може без такого вступу підтримувати добросусідські відносини з іншими країнами ЄС.

До можливих позитивних наслідків членства в ЄС респонденти відносять зростання політичної стабільності в нашій країні, прискорення економічного розвитку, підвищення рівня безпеки і демократії, а також певне покращення соціального забезпечення. А серед негативних наслідків респонденти виокремлюють зростання цін на споживчі товари.

У табл. 3 всі можливі наслідки вступу України в ЄС поділені на позитивні і негативні, наводяться ранжовані дані тільки за відповідями тих респондентів, які погодилися з певним позитивним або негативним наслідком.

Таблиця 3

Поширеність очікувань позитивних і негативних наслідків вступу України в Євросоюз, %

Можливі наслідки вступу України в ЄС		
Позитивні наслідки	**N**	**%**
Можливість вільно пересуватися по всій Європі	970	80,8
Підвищення культурного рівня населення	623	51,9
Демократія в країні буде розвиватися, права людини і права меншин будуть захищені	611	50,9
Підвищення якості життя населення	547	45,6
Встановлення миру і стабільності на всьому європейському континенті	504	42,0
Негативні наслідки		
Відтік з країни найбільш кваліфікованих робітників	741	61,8
Перетворення країни в сировинний придаток Заходу	616	51,3
Банкрутство вітчизняних виробників	569	47,4
Ставлення до нас як країни другого сорту	560	46,7
Нав'язування народу чужорідних цінностей	477	39,8
Втрата країною суверенітету	377	31,4
Національна культура опиниться під загрозою	335	27,9

Оцінка ставлення зарубіжних країн до України багато в чому формується в населення під впливом ЗМІ, тональності висвітлення тих чи інших проблем двосторонніх міждержавних відносин, а також під впливом певних ідеологічних стереотипів і соціокультурних відмінностей. Тому серед найбільш дружніх країн опинилась Польща, а найбільш віддалених – Росія, а також США, Туреччина і Китай. Звертає на себе увагу той факт, що жодна з країн, на думку учасників опитування, не ставиться до України вороже.

Більше половини учасників опитування не схвалюють різною мірою курс зовнішньої політики України, зокрема її прозахідну орієнтованість. Бажаний мейнстрим зовнішньої політики України бачиться респондентами як збалансований між Росією і Європейським Союзом. У разі жорсткого вибору між об'єднанням з Росією і вступом до Європейського Союзу переважає бажання "слов'янського єднання". При цьому особливу увагу варто звернути на разючі регіональні відмінності: фактично одноголосну підтримку євроінтеграції на Заході та проросійську на Півдні і Сході за балансу цих зовнішньополітичних орієнтацій у Центрі країни.

Найбільша загроза національній безпеці, на думку респондентів, пов'язана з такою формою тінізації соціальних відносин, як корупція, з проблемами економічної сфери – інфляцією і зростанням цін на енергоносії, а також з наркобізнесом і контрабандою наркотиків. У той же час, громадська думка фактично не сприймає наявності такої загрози національній безпеці України, як напад іншої держави. Навіть у середньовіддаленій п'ятирічній перспективі більшість респондентів продовжують вважати маловірогідною подібного роду загрозу для нашої країни.

Більше половини учасників опитування вважають найбільш значимими для будь-якого суспільства такі цінності, як збереження миру і економічне процвітання, а також особиста свобода і правові норми, законність.

Збіг ієрархії суспільно значимих і властивих цінностей для українського суспільства загалом і для ЄС спостерігаємо стосовно економічного процвітання, прав людини, законності і правових норм. Максимальне розходження між нормативною моделлю найбільш значимих для суспільства і ЄС цінностей відмічено за такими позиціями, як ринкова економіка і збереження миру.

Незалежно від віку і рівня освіти серед соціальних цінностей як найбільш важливі особисто для респондентів найчастіше згадуються міцне здоров'я, дружна сім'я і високий рівень матеріальних статків. Той факт, що в ієрархії особистих цінностей на останніх позиціях опинились такі цінності, як свобода слова і солідарність, свідчить про певну соціальну апатію і налаштованість на задоволення проблем першого рівня. Такий стан масової свідомості є характерним, насамперед, для прихильників Помаранчевої революції, котрі переконалися в безрезультатності масової соціальної активності і солідарності під час останніх президентських виборів. Дана обставина значною мірою ускладнює побудову в нашій країні громадянського суспільства.

Сприймання умов, які позначають поняття безпеки, багато в чому визначається територіально-просторовими координатами проживання. Приналежність до регіональної спільноти, чітко виражена локальна самоідентифікація більшою мірою, ніж приналежність до певної соціально-демографічної групи, визначають зміст поняття "безпека". Соціокультурні відмінності, існуюча неоднорідність соціально-економічної інфраструктури на локальному рівні визначають регіональну специфіку умов, що маркують безпеку. При цьому ті чи інші умови безпеки можуть актуалізуватися в масовій свідомості як на підставі особистого досвіду (наприклад, відсутність загрози безробіття), так і внаслідок усвідомлення *потенційної* важливості цих умов, що

складаються в конкретному соціальному контексті (зокрема, відсутність тероризму).

Позитивні відчуття під час згадування ЄС відчувають менше половини учасників опитування, негативні зафіксовані майже у третини респондентів, решта або ставляться байдуже, або не змогли визначитися з відповіддю.

Участь у подорожах і туристичних поїздках в деяких випадках можуть забезпечити людей "культурним капіталом" для порівняння й оцінки соціально-культурного укладу різних країн ЄС. У нашому ж опитуванні як позитивні, так і негативні відчуття при згадуванні ЄС формуються, в першу чергу, віртуально, без реального досвіду перебування в країнах – старожилах Євросоюзу. У такому разі формування певного емоційного ряду відносно ЄС відбувається під впливом інших факторів, що вимагає окремого вивчення.